

Rafał PODRUCZNY

Predyktory niedostosowania społecznego zabójców i morderców

Wstęp

Pozbawienie człowieka życia postrzegane jest powszechnie jako akt skrajnej agresji i najbrutalniejsze z przestępstw gwałtownych. W ostatnich latach zaobserwować można niezmienną dynamikę zabójstw, jednak niepokojące jest obniżenie wieku sprawców tych zbrodni. Bardzo istotnym impulsem determinującym te zmiany jest nasycenie kultury masowej zabijaniem, które przyczynia się do detabuizacji tego zjawiska. Następuje generalne zobojętnienie na krzywdę i cierpienie ofiar, skutkujące coraz częściej chęcią naśladowania agresorów.

Zabójstwo stało się przedmiotem zainteresowania reprezentantów wielu dyscyplin naukowych. Rezultatem tej dociekliwości empirycznej są liczne opracowania podejmujące próbę wyjaśnienia psychologicznych i osobowościowych aspektów zabójstw. Jednak współczesna przestępczość rozmiarami i specyficznymi uwarunkowaniami uniemożliwia kompletne poznanie i identyfikację jej przyczyn. W tej perspektywie możliwości interpretacyjne wypracowanych teorii stają się niewystarczające. Istnieje zatem konieczność aktualizacji i dalszej eksploracji interesującego zagadnienia, zwłaszcza jeśli na ich podstawie można byłoby lepiej zrozumieć tego typu działania przestępcze. W związku z tym nadrzędnym celem niniejszego opracowania było poznanie czynników, które w bezpośredni lub pośredni sposób wpłynęły na powstanie zachowań przestępczych u badanych.

Zabójstwo i morderstwo w świetle obowiązujących przepisów prawnych

Życie ludzkie jest wartością nadrzędną we wszystkich współczesnych systemach prawnokarnych. Niezależnie od kręgu kulturowego czy społecznego za-

bójstwo postrzegane jest jako kwintesencja zła, które przyjmuje charakter czynu gwałtownego i agresywnego. Z perspektywy prawnej jest to najcięższa możliwa zbrodnia skierowana przeciwko człowiekowi.

W licznych uregulowaniach legislacyjnych obowiązujących w poszczególnych państwach dokonuje się zróżnicowania pojęć zabójstwo oraz morderstwo¹. Te dwa określenia – pomimo podobieństwa znaczeniowego – odnoszą się do odmiennych stanów faktycznych oraz zróżnicowanego postępowania ze strony sprawcy przestępstwa². Zabójstwo definiowane jest jako umyślne i bezprawne pozbawienie człowieka życia, morderstwo natomiast pojmowane jest jako zabójstwo szczególnie drastyczne³. Dychotomiczny podział przestępstw przeciwko życiu występuje niemalże w każdym języku, jednak posiada głównie wydźwięk społeczny, w mniejszym stopniu prawny.

W polskim prawie karnym zabójstwo stanowi przestępstwo materialne, ponieważ do jego ustawowych znamion należy nieodwracalny skutek w postaci śmierci człowieka. W tym przypadku implikacja tego czynu rozumiana jest jako tzw. śmierć mózgową cechująca się „trwałym i nieodwracalnym ustaniem funkcji pnia mózgu”⁴. Obowiązujący w Polsce model ochrony życia zakłada trychotomiczną konstrukcję zabójstwa, składającą się z trzech podstawowych typów. Oprócz postaci podstawowej ustawodawca przewiduje typ uprzywilejowany, którego znamiona redukują odpowiedzialność karną, oraz typ kwalifikowany o znamionach zwiększających nagannność czynu i zaostrzających odpowiedzialność karną. Zdaniem Rajnhardta Kokota zabójstwo kwalifikowane, określane również mianem morderstwa, zagrożone jest podwyższeniem dolnej i górnej granicy kary lub dodaniem kary innego rodzaju⁵.

Przestępstwa przeciwko życiu i zdrowiu zawarte zostały w XIX rozdziale części szczegółowej Kodeksu karnego. Najważniejsze unormowanie prawne dotyczące zbrodni zabójstwa w postaci podstawowej opisuje art. 148 § 1, w myśl którego „kto zabija człowieka, podlega karze pozbawienia wolności na czas nie krótszy od 8 lat, karze 25 lat pozbawienia wolności albo karze dożywotniego pozbawienia wolności”⁶. W kolejnych paragrafach tego artykułu ustawodawca – zgodnie z przyjętym triadycznym modelem ochrony życia – zawarł wieloodmianowość postaci zabójstwa.

¹ K. Daszkiewicz, *Przestępstwa przeciwko życiu i zdrowiu. Komentarz*, Warszawa 2000, s. 18.

² Z. Lasocik, *Zabójca zawodowy i na zlecenie*, Kraków 2003, s. 122.

³ M. Kowalczyk, *Zabójcy i mordercy. Czynniki ryzyka i możliwości oddziaływań resocjalizacyjnych*, Kraków 2010, s. 62.

⁴ L. Gardocki, *Prawo karne*, Warszawa 2005, s. 222.

⁵ R. Kokot, *Zabójstwo kwalifikowane*, Wrocław 2001, s. 50–51.

⁶ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks Karny (DzU nr 88, poz. 553 ze zm.).

Zgodnie z § 2 wspomnianego przepisu prawnego zabójstwa kwalifikowanego dopuszcza się osoba, która zabija człowieka:

- ze szczególnym okrucieństwem,
- w związku z wzięciem zakładnika, zgwałceniem, rozbojem,
- w wyniku motywacji zasługującej na szczególne potępienie,
- z użyciem broni palnej lub materiałów wybuchowych.

Ta zbrodnia podlega karze pozbawienia wolności na czas nie krótszy od 12 lat, karze 25 lat pozbawienia wolności bądź karze dożywotniego pozbawienia wolności.

Zgodnie z § 3 karze określonej w § 2 podlega osoba, która jednym czynem pozbawia życia więcej niż jedną osobę bądź była wcześniej skazana prawomocnym wyrokiem za zabójstwo⁷. Natomiast § 4 traktuje o typie zabójstwa uprzywilejowanego, tzw. zabójstwa w afekcie, i podaje, że „kto zabija człowieka pod wpływem silnego wzburzenia usprawiedliwionego okolicznościami, podlega karze pozbawienia wolności od roku do 10 lat”⁸.

Na podstawie przedstawionego uregulowania prawnego można jednoznacznie orzekać wyłącznie o typie podstawowym (§ 1) i uprzywilejowanym (§ 4) zabójstwa. Wielu wątpliwości dotyczy natomiast identyfikacja postaci kwalifikowanej tego czynu. Nie zostało klarownie ustalone przez ustawodawcę, czy § 2 i § 3 charakteryzuje jeden typ kwalifikowany o wielu odmianach, czy kilka postaci kwalifikowanych morderstwa.

Przestępczość jest przedmiotem dociekań naukowych wielu badaczy reprezentujących zróżnicowane dyscypliny naukowe. Zachowanie człowieka warunkowane jest wieloma bodźcami, zarówno wewnętrznymi, jak i zewnętrznymi, tj. biopsychicznymi i środowiskowymi. Predyktorami zachowań przestępczych mogą być liczne nieprawidłowości wynikające ze struktury psychofizycznej człowieka oraz z jego kontaktów ze środowiskiem⁹. Eksplanacja postaw niepożądanych społecznie i naruszających obowiązujące normy prawne wymaga odwołania do osiągnięć innych nauk. W związku z tym na przestrzeni wieloletnich badań i eksploracji tego zagadnienia kryminolodzy wysunęli teorie biologiczne, psychologiczne, socjologiczne oraz ekonomiczne.

Teorie biologiczne. Biologiczna próba eksplikacji przestępczości poddana została krytyce i od wielu lat traktowana jest wyłącznie jako nurt o znaczeniu historycznym. Należy jednak podkreślić, że wywarła ona istotny wpływ na późniejsze interpretacje i rozważania na temat genezy zachowań antyspołecznych¹⁰. W ujęciu biologicznym szczególne znaczenie przypisuje się wpływowi cech bu-

⁷ M. Kowalczyk, op. cit., s. 58.

⁸ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks Karny...

⁹ B. Toroń, *Przestępczość skazanych kobiet i mężczyzn w perspektywie biograficznej*, Kraków 2013, s. 22.

¹⁰ M. Sitarczyk, *Nieletni sprawcy zabójstw*, Lublin 2004, s. 28.

dowy ciała, układowi wydzielania wewnętrznego¹¹ oraz strukturze chromosomów na działania przestępcze człowieka¹².

Teorie psychologiczne. Zdaniem Mieczysława Cioska zmienne psychologiczne nie wpływają bezpośrednio na powstawanie zachowań przestępczych, mogą jednak sprzyjać wyborowi takich działań w specyficznych sytuacjach bądź zakłócać wybór prawidłowego postępowania¹³. W perspektywie psychologicznej przestępczość może być również wynikiem zaburzonej struktury osobowości, rozumianej jako „całość charakterystycznych cech, dzięki którym człowiek dopasowuje się do danego otoczenia”¹⁴. Przykładem zaburzenia osobowości jest psychopatia, definiowana jako zespół trwałych zachowań i domniemyanych cech charakteru, które są uznawane za niepożądane w opinii społecznej¹⁵. Symptomatycznymi cechami osobowości psychopatycznej są m.in.: impulsywność, niekontrolowana agresja, brak poczucia winy i wyrzutów sumienia¹⁶.

Teorie socjologiczne. Konstytyutywnym założeniem tej grupy teorii jest przekonanie o wpływie czynników środowiskowych na kształtowanie postaw przestępczych jednostki. Konstatacje socjologiczne zakładają, że niekorzystne warunki socjalizacyjne mogą generować zachowania przestępcze oraz wpływać na występowanie skłonności do takiej działalności¹⁷. Jedną z dominujących koncepcji w nurcie teorii socjologicznych jest teza Alberta Bandury zakładająca, że jednostka przyswaja zachowania społeczne poprzez obserwowanie i naśladowanie innych osób¹⁸. W wyniku ewolucji tej teorii wykształciła się koncepcja społecznego uczenia się zachowań agresywnych, według której fundamentalnym mechanizmem recypowania wzorców agresywnych jest uczenie się przez obserwację, czyli modelowanie¹⁹.

Teorie ekonomiczne. Dążenie do egalitaryzmu i likwidacja nierówności społecznych jest komponentem i motywem wielu zachowań przestępczych. Ustrój kapitalistyczny wpływa na tworzenie się podziałów społeczeństwa ze względu na posiadanie dóbr, a między jednostkami wytwarza się sytuacja rywalizacji. Teorie ekonomiczne zakładają, iż przestępczość jest zjawiskiem występującym na płaszczyźnie społeczno-psychologicznej i koncentruje się na zależ-

¹¹ A. Moir, D. Jessel, *Zbrodnia rodzi się w mózgu*, Warszawa 1998, s. 49.

¹² M. Ciosek, *Psychologia sądowa i penitencjarna*, Warszawa 2003, s. 69–70.

¹³ Ibidem, s. 72.

¹⁴ Ibidem, s. 29.

¹⁵ R.D. Hare, *Psychopaci są wśród nas*, przeł. A. Skucińska, Kraków 2006, s. 7.

¹⁶ K. Pospiszyl, *Psychopatia*, Warszawa 2000, s. 17.

¹⁷ A. Siemaszko, *Granice tolerancji. O teoriach zachowań dewiacyjnych*, Warszawa 1993, s. 23.

¹⁸ L. Berkowitz, *Aggression: Its Causes, Consequences and Control*, New York 1993, s. 395.

Cyt. za: D. Buss, *Morderca za ścianą*, przeł. A. Nowak, Gdańsk 2005, s. 77.

¹⁹ K. Gradoń, *Zabójstwo wielokrotnie. Profilowanie kryminalne*, Warszawa 2010, s. 118.

ności jednostka–otoczenie. Koncepcja ta wskazuje na negatywne relacje jednostki z innymi osobami, których nie darzy życzliwością. Te związki należy postrzegać jako blokadę w dążeniach człowieka do osiągnięcia wartościowych celów²⁰.

Typizacja sprawców przestępstw przeciwko życiu

Inicjowane badania na temat sprawców zabójstw i morderstw potwierdzają zróżnicowanie tych przestępców pod względem osobowościowym. Zdaniem Józefa Gierowskiego i Macieja Szaszkiewicza ów brak homogeniczności dowodzi, że tego rodzaju czyn zabroniony stanowi konsekwencję oddziaływania sekwencji różnorodnych zmiennych wewnętrznych i zewnętrznych²¹. Typologia sprawców zaprezentowana przez Ronalda Holmesa i Stephena Holmesa skonstruowana została na podstawie dostępnych badań empirycznych oraz studiów teoretycznych. Autorzy wyszczególnili osiem typów zabójców i morderców, którzy wyselekcjonowani zostali na podstawie kompilacji właściwości osobowościowych oraz sposobu działania poszczególnych sprawców:

1. Typ depresyjny – zabójca nie ma przeszłości kryminalnej, a jego relacje ze światem zewnętrznym cechują brak wiary w siebie oraz brak sensu życia; taka osoba przejawia również skłonności samobójcze.

2. Sadystyczny zabójca dzieci – pozbawienie życia dziecka jest dla sprawcy źródłem przyjemności i gratyfikacji seksualnej; nie jest jednak inicjowany kontakt seksualny.

3. Typ seksualny – przeważnie jest to zabójca seryjny. W swoim procederze przestępczym łączy przemoc seksualną i zabójstwo z gratyfikacją seksualną. Ofiarami tego typu przestępców zostają jedynie dorośli.

4. Typ psychotyczny – morderstwo jest wynikiem utraty kontaktu z rzeczywistością wynikającą z choroby psychicznej. Sprawca tego typu nie jest w stanie uzasadnić swojego postępowania, niejednokrotnie doświadczając halucynacji i omamów.

5. Typ psychopatyczny – osobowość tego sprawcy jest zdezorganizowana. Warunkuje to brak poczucia odpowiedzialności, winy i wstydu. Taka jednostka odznacza się zanikiem uczuciowości wyższej, a priorytetem dla niej są wyłącznie własne uczucia.

6. Typ organiczny – dotyczy zabójców, których czyny spowodowane są zaburzeniami w konstrukcji fizycznej ciała, uszkodzeniami mózgu lub nieprawidłowym funkcjonowaniem systemu wydzielania dokrewnego.

²⁰ Z. Majchrzyk, *Nieletni, młodociani, dorośli sprawcy zabójstw*, Warszawa 2004, s. 58–59.

²¹ J. Gierowski, M. Szaszkiewicz, *Osobowość i motywacja sprawców zabójstw*, [w:] *Zabójcy i ich ofiary*, red. J. Gierowski, Kraków 2002, s. 35.

7. Typ lękowy – działanie zabójcy determinowane jest chęcią ukrycia innego zachowania, które jest nieakceptowane społecznie (np. dewiacje seksualne).

8. Typ zabójcy zawodowego – kategoria mordercy, który dąży do osiągnięcia określonych profitów ekonomicznych, politycznych bądź ideologicznych²².

Koncepcja metodologiczna badań własnych

Identyfikacja fundamentalnych przyczyn niedostosowania społecznego zabójców wymaga komplementarnego sposobu analizy określonego wycinka rzeczywistości. Badania jakościowe, które cechuje wielość stosowanych metod, zaangażowanie interpretacyjne oraz naturalistyczne traktowanie podmiotu²³, umożliwiły wieloaspektową eksplorację omawianego zagadnienia. Głównym celem badań było zatem poznanie czynników, które w bezpośredni lub pośredni sposób wpłynęły na powstanie zachowań przestępczych u badanych. Analiza indywidualnych losów życiowych respondentów uwzględniała warunki, w jakich przebiegały proces socjalizacji oraz procesy wychowawcze, w tym relacje interpersonalne sprawców z innymi osobami. Interpretacji podlegały również wszelkie elementy rzeczywistości społecznej, które mogły przyczynić się do wytworzenia postaw przestępczych. Przedmiotem badań byli natomiast dorośli, wobec których orzeczony został prawomocny wyrok na podstawie art. 148 § 1, 2, 3 kk.

Pomimo systematycznego ukazywania się licznych publikacji naukowych dotyczących zabójstw w dalszym ciągu temat ten nie jest całkowicie poznany. Wybór strategii jakościowej na potrzeby przygotowywanej publikacji podyktowany był chęcią poszerzenia informacji o indywidualnych doświadczeniach osób dopuszczających się zabójstw. Ponadto zastosowanie metody jakościowej analizy informacji pozwoliło poznać dominujące problemy życiowe morderców oraz zrozumieć mechanizmy popełnianych przez nich zbrodni. Biorąc pod uwagę cel i przedmiot badań, zastosowana zostanie metoda biograficzna, gdyż dotyczy ona pojedynczych osób i polega na gromadzeniu danych o rozwoju i życiu fizycznym, psychicznym i społecznym badanych, które rozpatrywane są w interesującym badacza kontekście. Zdaniem Danuty Lalak istotą metody biograficznej jest „koncentracja na subiektywnym punkcie widzenia respondentów”²⁴.

²² R. Holmes, S. Holmes, *Murder in America*, Thousand Oaks–London–New Delhi 1994, s. 13. Cyt. za: Z. Lasocik, *Zabójca zawodowy...*, s. 117–118.

²³ N.K. Denzin, Y.S. Lincoln, *Wprowadzenie. Dziedzina i praktyka badań jakościowych*, [w:] *Metody badań jakościowych*, red. N.K. Denzin, Y.S. Lincoln, red. wyd. pol. K. Podemski, Warszawa 2009, s. 23–24.

²⁴ D. Lalak, *Życie jako biografia. Podejście biograficzne w perspektywie pedagogicznej*, Warszawa 2010, s. 238.

Dominującą techniką pozyskiwania danych była analiza dokumentów, której dopełnieniem był wywiad narracyjny.

Badania przeprowadzone zostały w Zakładzie Karnym w Nysie, przeznaczonym dla skazanych odbywających karę po raz pierwszy. Dobór próby miał charakter celowy, polegający na wyselekcjonowaniu 12 respondentów, którzy zostali skazani prawomocnym wyrokiem w myśl art. 148 § 1, 2, 3 kk. Spośród przeanalizowanej grupy badawczej wyłoniono cztery reprezentatywne przypadki odnoszące się do konkretnych typów zabójców.

Predyktory niedostosowania społecznego zabójców i morderców w świetle badań własnych

Poziom przystosowania społecznego jednostki określany jest na podstawie jej zdolności do postępowania zgodnego z oczekiwaniami społecznymi²⁵. W dostępnej literaturze przedmiotu termin niedostosowania społecznego jest zróżnicowany i przez niektórych autorów zamiennie stosowany z pojęciami nieprzystosowanie społeczne oraz zaburzenia w zachowaniu. W ujęciu Bronisława Urbana niedostosowanie społeczne odnosi się do nierespektowania norm społecznych z uwagi na trwałe przeżywanie niekorzystnych stanów wewnętrznych, czyli zaburzeń emocjonalnych. Nieprzystosowanie społeczne można rozpatrywać w perspektywie psychologicznej (zaburzenia emocjonalne spowodowane są oddziaływaniem negatywnych czynników organicznych bądź traumatycznych) oraz socjologicznej (narastające postawy wrogości wobec społeczeństwa nieuchronnie prowadzą do naruszania norm społecznych i prawnych)²⁶.

Konstytutywnymi elementami badanej rzeczywistości wychowawczej zabójców były stosunki emocjonalne panujące w rodzinie, wymagania stawiane dziecku przez rodziców, stopień kontroli oraz stosowany system kar i nagród. Ponadto zinterpretowano informacje dotyczące wpływu grupy rówieśniczej oraz nawiązywanych relacji interpersonalnych zabójców na ich proces wykojenia społecznego. Uwzględniono również wiadomości, które uznane zostały za szczególnie istotne w owym procesie. Prezentowane wyniki badań pogrupowane zostały ze względu na dominujący motyw morderstw dokonywanych przez respondentów.

W opracowanej przez amerykańskich naukowców klasyfikacji zabójców R. i S. Holmes wyróżniają typ zabójcy seksualnego, którego zachowanie determinowane jest dążeniem do osiągnięcia gratyfikacji seksualnej. Ten rodzaj procederu przestępczego ukierunkowany jest na połączenie przemocy seksualnej

²⁵ S. Górski, *Metodyka resocjalizacji*, Warszawa 1985, s. 11.

²⁶ B. Urban, *Zaburzenia w zachowaniu i przestępczość młodzieży*, Kraków 2000, s. 34–39.

z pozbawieniem życia ofiary, co stanowi źródło stymulujących dla niego przeżyć. Do tej kategorii morderców należy respondent, który został skazany na karę dożywotniego pozbawienia wolności na podstawie art. 148 § 2 pkt 2. W wieku 28 lat zgwałcił spokrewnioną kobietę, którą następnie udusił jej białizną, a w celu zniszczenia obciążających go dowodów podpalił jej dom.

Badany wychowywany był w rodzinie pełnej jako jedyne dziecko. Miał bardzo dobry kontakt z dziadkami. Jego relacje z matką były oschłe, gdyż nie poświęcała mu wystarczającej uwagi. Więzy emocjonalna z ojcem była poprawna, jednak nie miała charakteru kompensacyjnego w stosunku do postawy matki. Ambiwalencja emocjonalna ojca oraz punitivny stosunek matki były przyczyną niezaspokojenia podstawowej potrzeby afektu (miłości). Deprywacja potrzeby kontaktu emocjonalnego i bezpieczeństwa determinowała zniekształcony obraz otaczającego świata i „ja realnego”.

W środowisku wychowawczym badanego funkcjonowały antagonistyczne wymagania stawiane przez matkę i ojca. Zbyt sztywny i nieelastyczny ideał wychowawczy prezentowany przez matkę spowodowany był nieznanymi realnymi możliwościami syna. Ojciec nie miał natomiast skonkretyzowanej wizji wychowawczej, dlatego nie stawiał dziecku praktycznie żadnych wymagań. Z kolei nadmiernie wygórowane wymagania matki skazywały badanego na liczne niepowodzenia i utrwalanie poczucia bezradności. Wynikiem tych czynników było zniekształcenie istotnej struktury osobowości „ja idealne”. Ponadto zdeformowane niekorzystnymi stosunkami emocjonalnymi „ja realne” spowodowało zaburzony proces formowania samooceny. Opozycyjne wymagania stawiane przez rodziców zdeorganizowały wyobrażenie dziecka o tym, jakie powinno być. Dojrzewanie w warunkach dysonansu związanego ze sprzecznymi wymaganiami rodziców w znaczącym stopniu utrudniło internalizację norm społecznych. Przesadny stopień kontroli wyrażany przez matkę ograniczył inicjatywę i samodzielność syna. Taka postawa kobiety implikowała odbieranie przez badanego informacji o negatywnym obrazie świata, który przesycony jest przemocą, przestępczością i licznymi niebezpieczeństwami. Powstały w ten sposób lęk zaburzył percepcję obowiązujących w społeczeństwie norm, ograniczając sytuacje uczące. Aprobowany model systemu kar i nagród zakładał eliminację zachowań niepożądanych za pomocą wzmocnień negatywnych, czyli kar. Według rodziców badanego immanentną cechą dziecka jest pozytywne zachowanie i postawy, które nie wymagają wzmocnień pozytywnych. Nagminne stosowanie kar wobec badanego utrudniło dojrzewanie moralne, gdyż związane było z poczuciem krzywdy oraz lęku. Kara zewnętrzna również zwalniała go z poczucia winy.

Dodatkowo badany znalazł się pod wpływem demoralizującej grupy rówieśniczej przejawiającej cechy przestępcze, w której osiągnął wysoką pozycję.

W kontaktach interpersonalnych starał się koncentrować pozostałe osoby wokół siebie. Uwidaczniał silne predylekcje do kontrolowania innych członków grupy, od których oczekiwał pełnej akceptacji. W sytuacjach trudnych niejednokrotnie uciekał się do przemocy fizycznej.

Kolejnym analizowanym przypadkiem mordercy jest sprawca psychotyczny. W przedstawionej typologii badacze eksponują zaburzenia psychiczne oraz utratę spójności z rzeczywistością jako prymarny czynnik popełnienia zabójstwa. Wobec diagnozowanego orzeczono wyrok dożywotniego pozbawienia wolności w myśl art. 148 § 2 pkt 4 za dokonanie zabójstwa trzech osób z użyciem broni palnej.

Badany wychowywany był w rodzinie pełnej, niekonfliktowej i funkcjonalnej. Relacje z członkami rodziny były prawidłowe. Rodzice okazywali synowi zainteresowanie, zapewniając mu poczucie bezpieczeństwa i miłości, gwarantujące prawidłowe funkcjonowanie mechanizmów regulujących. Opieka i wsparcie, jakimi był otaczany, pozwalało na percepcję odpowiednich impulsów środowiskowych i wykształcenie adekwatnego „ja realnego”. Wysoki poziom wymagań rodziców charakteryzujący się rygorystycznymi treningami gry na skrzypcach wzbudził w badanym neurotyczną potrzebę perfekcji. Dominującą rolę w wychowaniu stanowiły nadmierne wymagania dotyczące gry na instrumencie muzycznym i brak wymagań w pozostałych sferach rozwoju badanego. Taka dysproporcja spowodowała zawyżoną samoocenę, która pośrednio wpłynęła na rozwój cech psychopatycznych. Badany miał pełną swobodę w podejmowaniu decyzji. Rodzice w żaden sposób nie angażowali się w aktywności syna, oprócz rozwoju zdolności muzycznych. Nie przyczyniło się to jednak do wystąpienia poczucia odtrącenia i braku zainteresowania ze strony rodziców. Ich zaangażowanie w jedną sferę życia (rozwój muzyczny) oraz dobre relacje z rodzeństwem pozwoliły na wykształcenie subiektywnego poczucia miłości i kontaktu emocjonalnego.

W środowisku wychowawczym badanego dominował system nagradzania. Wzmocnienia pozytywne szczególnie intensyfikowały się w sytuacjach triumfów muzycznych. Wyraźna przewaga nagród w dzieciństwie uniemożliwiła prawidłowy rozwój moralny i przechodzenie na wyższy poziom rozwojowy z uwagi na wygenerowanie postawy egoistycznej. Nagradzanie mające charakter zewnętrznych form regulacji zachowania nie przeobraziło się w wewnętrzne wzmocnienia pozytywne.

Interakcje rówieśnicze we wczesnym okresie dojrzewania były zaburzone. Z uwagi na brak czasu spowodowany treningami muzycznymi nie nawiązywał poprawnych relacji z innymi dziećmi. Prezentował protekcyjną i apodyktyczną postawę wobec rówieśników oraz osób dorosłych. W okresie dojrzewania związał się z grupą społeczną o charakterze przestępczo-chuligańskim.

Demoralizujący wpływ grupy spowodował naruszenie norm prawnych i popełnianie drobnych przestępstw. Nasilające się objawy psychotyczne intensyfikowały „społeczną depersonalizację” badanego. Jego postępowanie cechowała agresywność, impulsywność oraz indyferentność emocjonalna wobec ofiar. Jednak jego gwałtowne i brutalne zachowania niejednokrotnie motywowane były odwetem i chęcią zemsty za subiektywne poczucie krzywdy oraz cierpienia znanych mu kobiet. Jego działania charakteryzowały się irracjonalnym antagonizmem, gdyż mimo ambiwalencji uczuciowej na cierpienie innych był szczególnie wrażliwy na tragedię znanych mu kobiet. Niektórych morderstw dokonał w akcie retorsji za zgwałcenie jego dziewczyny i bratanicy. Przejawiał również cechy psychopatyczne, gdyż nie występowały u niego wyrzuty sumienia ani poczucie winy za odebranie innemu człowiekowi życia.

W zaprezentowanej typizacji morderców autorzy wyselekcjonowali również kategorię zabójstw budzących szczególne przerażenie i pogardę. Sprawcy morderstw osób małoletnich oraz członków rodziny postrzegani są przez naukowców jako sadystyczni przestępcy, którzy poprzez morderstwo uzyskują satysfakcję i spełnienie seksualne. Do tej grupy sadystycznych zabójców dzieci należy kolejny badany, który został skazany na karę dożywotniego pozbawienia wolności na podstawie art. 148 § 2 pkt 3. Dokonał morderstwa swojej żony oraz dwójki dzieci poprzez utopienie ich w wannie.

Diagnozowana jednostka w procesie socjalizacji nie miała zaspokojonych potrzeb miłości i bezpieczeństwa. Z tego powodu badany w dorosłym życiu wykazywał znaczne trudności w zaspokojeniu potrzeby kontaktów społecznych. Osoby z jego otoczenia postrzegane były przez niego jako potencjalne źródło negatywnych przeżyć, a nawet jako zagrożenia. Alkoholizm ojca i skłonności do stosowania przemocy wobec członków rodziny przyczyniły się do wytworzenia negatywnego obrazu otaczającego świata. Narastające poczucie odrzucenia spowodowało nieprawidłowy rozwój potrzeby afiliacji. Ponadto inklinacje ojca do agresji przyzwyczyły poniekąd sprawcę do zachowań gwałtownych i stały się podstawą budowania na niej relacji interpersonalnych w dorosłym życiu.

Niski, a wręcz znikomy poziom wymagań stawianych jednostce wpłynął na brak konsekwencji i wytrwałości w dążeniu do określonego celu. W okresie dojrzewania za wszelkie doznane niepowodzenia obwiniał społeczeństwo i osoby najbliższe. Nie był w stanie wziąć odpowiedzialności za swoje czyny. W związku z brakiem klarownych wymagań proces percepcji informacji ze środowiska społecznego był wadliwy. Niezależność w podejmowaniu decyzji i brak kontroli ze strony rodziców skonsolidowały u badanego poczucie odrzucenia i brak zależności emocjonalnej z członkami rodziny. Poczucie odrzucenia emocjonalnego stanowiło genezę zaniżonej samooceny i zahamowania rozwoju sfer poznawczej i społecznej. Zaburzony obraz samego siebie ograniczył umie-

jętność uczenia się na podstawie prób i błędów. Stosowane nagminnie, szczególnie przez ojca, kary cielesne zakorzeniły w badanym tendencję do stosowania przemocy w kontaktach z innymi ludźmi. W założonej przez niego rodzinie również dominował punitivny styl wychowania. Wzmocnienia negatywne spowodowały koncentrację badanego na bólu i cierpieniu wynikającym z kar fizycznych, a nie na negatywnych następstwach uczynionego innym zła. Nieadekwatne otrzymywanie od rodziców nagród osłabiło u respondenta motywację do właściwego zachowania, gdyż w jego mniemaniu takie zachowania nie przynosiły oczekiwanej korzyści.

Badany nie miał większych trudności w utrzymywaniu więzi rówieśniczych. W okresie adolescencji związał się grupą przejawiającą symptomy znacznej demoralizacji. Pod jej wpływem wytworzyły się u respondenta skłonności do spożywania nadmiernych ilości alkoholu, a w późniejszym okresie do zażywania substancji odurzających. Deprecjacja wartości moralnych, której doświadczył badany, przyczyniła się do naruszania obowiązującego prawa i eskalacji zachowań przestępczych. Alkoholizm i powodowane nim ubóstwo zrodziły u badanego poczucie niesprawiedliwości społecznej. Niemożność zaspokojenia przez rodziców potrzeb ekonomicznych wpłynęła na intensywny rozwój kariery przestępczej, która ukierunkowana była na zdobycie dóbr materialnych. Z rozwojem aktywizacji przestępczej następowała również intensyfikacja agresywnego i impulsywnego postępowania.

Dominującym motywem działań zabójców zawodowych jest dążenie do uzyskania określonych dóbr materialnych, politycznych bądź ideologicznych. Diagnozowany zaklasyfikowany do tej kategorii przestępców został skazany na karę 25 lat pozbawienia wolności zgodnie z art. 148 § 2 pkt 4 (oraz wiele innych) za morderstwo z użyciem materiałów wybuchowych. Ponadto zbrodni tej dokonał, należąc do zorganizowanej grupy przestępczej.

Analizowana jednostka wychowywana była w poczuciu miłości, bezpieczeństwa i przynależności. Miał w rodzinie uprzywilejowaną pozycję, gdyż był pierwszym dzieckiem. Rodzice w pełni zaspokajali jego pierwotne potrzeby psychiczne. W okresie dzieciństwa nie wystąpiła sytuacja utrudniająca i deformująca proces rozwoju emocjonalnego, społecznego czy poznawczego. Z racji braku deficytów wychowawczych w stosunkach emocjonalnych u badanego prawidłowo wykształciło się „ja realne”.

Antynomiczność prezentowanych przez rodziców wymagań spowodowała u badanego wzrastanie w sytuacji niezrozumiałych informacji i komunikatów. Niejednoznaczne sygnały przesyłane przez rodziców uniemożliwiły mu prawidłową identyfikację zachowań pożądanых i nieakceptowanych społecznie. Taka sytuacja spowodowała słabe zinternalizowanie norm społecznych i prawnych, które doprowadziły do wadliwego funkcjonowania w społeczeństwie.

Jednostka uznawała dochodzenie do sprawiedliwości indywidualnie, gdyż w pełni akceptowała stosowanie czynów bezprawnych mających przywrócić ład i uczciwość społeczną. Pomimo stosowania przez rodziców wysokiego stopnia kontroli wobec syna nie wykształciła się w nim nieśmiałość w relacjach interpersonalnych. Nie prezentował postawy nasyconej lękiem społecznym. Kontrola rodzicielska była stopniowo zmniejszana i utwierdzała badanego w poczuciu zaufania, jakim obdarzyli go rodzice. Otrzymywana sukcesywnie swoboda pozwoliła jednostce na nawiązanie właściwych relacji z innymi osobami. W tym okresie znacząco rozwinęła się samodzielność badanego oraz cechy dominacji w grupie rówieśniczej.

Wykorzystywana struktura kar i nagród w wychowaniu badanego pogłębiła dysonans poznawczy wywołany nieprecyzyjnymi wymaganiami. Respondent w dalszym ciągu nie otrzymywał jednoznacznych informacji na temat zachowań pożądanых społecznie. Wzmocnienia negatywne i pozytywne cechowały się nieadekwatnością oraz brakiem stanowczości w ich stosowaniu. Ponadto respondent w sytuacjach niekorzystnych dla niego nadużywał miłości rodziców, wymuszając na nich odstąpienie od ukarania.

Środowisko rówieśnicze stanowiło dla diagnozowanego źródło zaspokojenia potrzeby afiliacji. Był akceptowany przez członków grupy, którzy okazywali mu szacunek. W relacjach z innymi w grupie przejawiał skłonności do dominacji. Pomimo tego był osobą lubianą, która często była zapraszana na spotkania towarzyskie. W późniejszym okresie prezentował postawy agresywne i wrogie, szczególnie wobec osób nieuczciwych i zakłamanych. W takich sytuacjach wielokrotnie ujawniał tendencję do używania przemocy. W dorosłym życiu nie tolerował niesubordynacji współpracowników, a nieugiętość wobec takich osób przyczyniła się do rozwoju jego kariery w zorganizowanej grupie przestępczej.

Trudna sytuacja spowodowana nagłą utratą pracy i znacznym ograniczeniem środków życiowych bezpośrednio przyczyniła się do zintensyfikowania procederu przestępczego. Głównym motywem naruszania przez badanego norm prawnych były czynniki ekonomiczne, które szybko pozwoliły mu na osiągnięcie stabilizacji finansowej.

Podsumowanie

Zabójstwo jest przestępstwem budzącym skrajne emocje u większości osób. W większości cywilizowanych społeczeństw uznawane jest za najcięższą zbrodnię przeciwko człowiekowi. Należy jednak uświadomić sobie, że jest to zachowanie bardzo złożone, którego geneza zawsze ma charakter polimotywacyjny.

W procesie wadliwej socjalizacji, skutkującej niedostosowaniem społecznym, istotną rolę odgrywa środowisko wychowawcze. Relacje rodzinne warunkują całą procedurę internalizacji norm obowiązujących w społeczeństwie. Rodzina przejawiająca cechy patologiczne, w której rodzice są niewydolni wychowawczo, stanowi istotny czynnik etiologiczny zachowań przestępczych. Niektóre zjawiska w środowiskach wychowawczych, takie jak alkoholizm, ubóstwo, zjawisko przemocy i znęcania się nad członkami rodziny, istotnie determinują kształtowanie postaw antyspołecznych.

Znaczny wpływ na modelowanie aktywności przestępczej ma również grupa rówieśnicza. Jej demoralizujące oddziaływanie stanowi przeważnie pierwszy etap wykołejenia społecznego, które z upływem czasu przekształca się w karierę kryminalną. W grupie społecznej jednostka nieprzystosowana społecznie zazwyczaj zaspokaja podstawowe potrzeby, które ulegały deprywacji w domu rodzinnym. Ponadto występują jednostkowe czynniki i sytuacje trudne stanowiące bodźce dla zachowań agresywnych i gwałtownych. Każdy człowiek subiektywnie reaguje na określone impulsy, które mogą przyjmować charakter obojętny bądź wyzwalający określone zachowania.

PREDICTORS OF SOCIAL MALADJUSTMENT KILLERS AND MURDERERS

Summary

Deprivation of human life is widely perceived as an act of extreme aggression and the most brutal of violent crimes. Numerous scientific reports show that the population of the perpetrators of these crimes is extremely diverse in terms of personality. The basic intention of the study was therefore to learn the dominant predictors of social maladjustment of killers and murderers. For this purpose, there was prepared an analysis of individual stories of life of respondents that take into account the conditions in which the process of socialization and educational processes, including the perpetrators of interpersonal relations with others. Taking into consideration the purpose and the object of the research, biographical method was applied. Interpretation of the gathered research's material allowed to determine the etiological factors contributing to the murder. It has been shown that the educational model and difficult situations in the lives of the respondents were the main source of social maladjustment.

